

Топчіу Ганна Юрїївна

Трансформація політичних інститутів у контексті політичної реальності України

УДК 323-044.922(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-33-37>

Топчіу Ганна Юрїївна
аспірант кафедри політології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

У статті проаналізовано процес трансформації політичних інститутів в Україні. Україна знаходиться в стані системної кризи, де невирішеність політичних, адміністративних і соціальних проблем поєднується з важкою економічною ситуацією. З моменту отримання незалежності, істотного прогресу в процесі політичного транзиту не відбулося. Цим визначається актуальність дослідження причин і особливостей системної кризи і пошуку оптимальної інституціональної конфігурації політичної системи. Особливий інтерес представляє поєднання постійної мінливості українського політичного процесу і стану стагнації модернізаційного процесу в Україні загалом.

Перераховані обставини зумовлюють теоретичну актуальність і практичну значимість дослідження трансформації політичних інститутів України в умовах перехідного періоду.

Політичні інститути знаходяться в стані постійної трансформації. Оскільки ефективно працюючі державні інститути є одним із факторів, що сприяють консолідації демократії, дана невизначеність не призводить до успіху до демократичного переходу України.

Метою статті є визначити основні тенденції й особливості процесу трансформації політичних інститутів України в умовах перехідного періоду політичної реальності та запропонувати оптимальну модель дослідження подальшої інституційної трансформації з урахуванням характеру політичних процесів на даному етапі розвитку.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, який дозволяє провести всебічний аналіз взаємодії політичних акторів в рамках політичної системи.

За результатами виявлено причини формування перехідної моделі політичного розвитку в Україні, для якої характерні риси і президентської, і парламентської системи при поєднанні рис демократичного та авторитарного режиму.

Україна знаходиться в стані системної кризи, де невирішеність політичних, адміністративних і соціальних проблем поєднується з важкою економічною ситуацією. З моменту отримання незалежності, істотного прогресу в процесі політичного транзиту не відбулося. Цим визначається актуальність дослідження причин і особливостей системної кризи і пошуку оптимальної інституціональної конфігурації політичної системи. Особливий інтерес представляє поєднання постійної мінливості українського політичного процесу і стану стагнації модернізаційного процесу в Україні в цілому.

Ключові слова: трансформація, політичний інститут, розвиток, суспільство, зміна.

Вступ. У 1991 р. Україна здобула незалежність і вступила на шлях формування нової демократичної держави. Але, незважаючи на регулярні вибори і демократичну Конституцію, процес транзиту до сих пір залишається незавершеним. Ключовою проблемою є інституційні чинники – несформованість, неструктурованість та неефективність політичних інститутів. Такий базовий етап у процесі будівництва держави, як Конституція, яка не виконується призводить до ряду протиріч всередині державних інститутів.

Політичні інститути знаходяться в стані постійної трансформації. Оскільки ефективно працюючі державні інститути є одним з факторів, що сприяють консолідації демократії, дана невизначеність не призводить до успіху демократичних перетворень в Україні.

Хаотичність інституційного реформування призводить до появи практики політичної дії, що спирається не так на формальні інститути, а на неформальні механізми. Багато конкуруючі суб'єкти українського політичного процесу, володіючи таким самим політичним потенціалом, вважали за краще

реалізувати свої інтереси в умовах інституційної невизначеності. Намагання влади представників різних груп еліт, як сукупності, що зберегла перевагу з часів СРСР, так і нових олігархічних кланів. Сформовані протиріччя між ними перешкоджали досягненню консенсусу з приводу оптимального положення інститутів влади, без якого неможливе формування стабільної політичної системи.

Ситуацію ускладнює і проблема співіснування регіонів України. Якщо звернути увагу на історичний контекст і національний склад України, то стає очевидною складність примирення етнічних, національних та лінгвістичних протиріч всередині держави. Для представництва таких суперечливих інтересів потрібні ефективні політичні інститути, в першу чергу, консолідована партійна система. В результаті складається ситуація, коли для успішного подолання протиріч, або для створення прийнятних для всіх учасників політичного процесу шляхів їх вирішення, необхідні працюючі інститути, а їх формування блокується через різноскерованість політичних інтересів.

Таким чином, Україна знаходиться в стані системної кризи, де невирішеність політичних, адміністративних і соціальних проблем поєднується з важкою економічною ситуацією. З моменту отримання незалежності, істотного прогресу в процесі політичного транзиту не відбулося. Цим визначається актуальність дослідження причин і особливостей системної кризи і пошуку оптимальної інституціональної конфігурації політичної системи. Особливий інтерес представляє поєднання постійної мінливості українського політичного процесу і стану стагнації модернізаційного процесу в Україні в цілому.

Перераховані обставини зумовлюють теоретичну актуальність і практичну значимість дослідження трансформації політичних інститутів України в умовах перехідного періоду.

Мета статті – визначити основні тенденції та особливості процесу трансформації політичних інститутів України в умовах політичної реальності і запропонувати оптимальну модель дослідження подальшої інституційної трансформації з урахуванням характеру політичних процесів на даному етапі розвитку.

Для досягнення мети, поставленої в дослідженні, необхідно вирішити такі завдання:

- виявити основні тенденції інституційного будівництва сучасної України та визначити причини їх прояву;
- проаналізувати особливості політичних процесів перехідного періоду в Україні;
- виявити оптимальну модель дослідження інституціональних трансформацій в Україні.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, який дозволяє провести всебічний аналіз взаємодії політичних акторів в рамках політичної системи.

У науковому дослідженні поєднуються загальнонаукові методи, спеціальні методи політології та інших соціальних наук. Серед застосовуваних **методів** необхідно виділити такі:

- структурно-функціональний метод (елементи політичної системи розглядаються з погляду виконуваних ними функцій);
- компаративістський метод (для зіставлення функцій і ролей різних інститутів у різні періоди часу);
- інституційний метод (президент, парламент, уряд, політичні партії і т. д. розглядаються як політичні інститути, що виконують певні функції у процесі трансформації);
- формально-юридичний метод (для дослідження нормативно-правових актів України).

Результати. Виявлено причини формування перехідної моделі політичного розвитку в Україні, для якої характерні риси і президентської, і парламентської системи при поєднанні рис демократичного й авторитарного режиму.

Вироблена оптимальна концепція дослідження політичного режиму в Україні на основі поєднання концепцій «делегованої демократії» та неопатрімоніалізму.

В основі системної кризи лежать незавершені реформи, що означає принципову важливість успішної інституційної трансформації для виходу з кризи.

Будь-яка політична система тісно пов'язана з навколишнім середовищем, в якій вона функціонує і розвивається, що призводить до способів реалізації влади, сукупності прийомів, способів і методів її здійснення. Сучасна політична система України, як і політична система багатьох постсоціалістичних та пострадянських країн, має перехідний характер від авторитарно-тоталітарної системи суспільного устрою до демократичного суспільства і правової держави. Україна знаходиться на етапі трансформації своєї політичної системи [2, с. 44].

Поняття «політичний інститут» має ключове значення для дослідження сучасної України, так як порушення Конституції та інших законодавчих актів в умовах внутрішньополітичної боротьби помітно знизили статус України як правової держави, послалили недовіру до всіх владних інститутів з боку значної частини громадян і суспільства загалом.

Трансформація суспільної системи визначається її природою, внутрішньосистемними потребами існування та розвитку. Крім того, вона обумовлена необхідністю відповідати на виклики зовнішнього середовища. Ці виклики трансформують усталену систему не безпосередньо, а проходячи крізь своєрідний «фільтр» природи будь-якої державної системи, і узгоджуються в її відповідях на виклики, які носять форму політичних рішень та кроків держави, а також організованих громадськими структурами, або спонтанних соціальних або індивідуальних дій. Таким чином, під політичною трансформацією розуміється якісна зміна всієї суспільної системи.

Трансформація політичних інститутів визначається закономірностями протікання політичного процесу, який в Україні після здобуття незалежності розвивається двояко. З одного боку, йде процес формування і становлення, а також розвиток держави та владних структур, політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства. З іншого боку, сучасний політичний процес в Україні характеризується умовами, в яких діють політичні актори українського суспільства. До гострих соціально-економічних проблем додаються проблеми культурного, міжнаціонального та релігійного характеру. Виділяються особливості політичного процесу незалежної України, серед яких: відсутність консенсусу між провідними учасниками політичного процесу, відсутність налагодженого діалогу влади та суспільства.

Для української реальності найбільш цікаві дві теорії демократії:

1) теорія делегованої демократії Г. О'Доннелла – поліархія, в якій виконавча влада на практиці не обмежена іншими інститутами, і не підзвітна іншим гілкам влади. При делегованій демократії демократичні інститути нестійкі або відсутні, проте режим продовжує функціонувати. Зберігається ризик виродження делегованої демократії в авторитарний режим. Інші гілки влади не обов'язково є слабкими самі по собі, проте президент обходить або пригнічує їх.

2) концепція авторитарної ситуації Х. Лінца – постколоніальний авторитаризм, створюється в суспільствах з вкрай низьким рівнем соціально-економічного розвитку та майже повною відсутністю власної підготовленої еліти. Для забезпечення суспільної підтримки, ще не відбулося згуртування нації, розділеної за етнічною ознакою, уряд висуває націоналістичні гасла, нівелюють значення внутрішніх конфліктів, що приховують некомпетентне правління та корупцію. Якщо суспільство згуртувати не вдається і з'являється антисистемна опозиція, режим підсилює свій авторитарний вплив, що іноді призводить до ситуації «революції» або громадянської війни.

В Україні в процесі трансформації опозиційні групи не сприяли залученню народу до практики демократичної політики. У структурах громадянського суспільства проявилися тенденції не до поглиблення соціальних перетворень і розвитку демократичних інститутів, а сталосся пристосування до сформованої політичної реальності. Таке пристосування свідчить про незрілість посткомуністичної демократії, коли окремі групи суспільства, які називаються «елітами», використовують у своїх інтересах слабку державну владу.

Г.І. Вайнштейн вважає, що посткомуністичні трансформації мають деякі особливості в порівнянні з трансформаційними процесами в інших державах. Подальший розвиток інститутів громадянського суспільства в посткомуністичних країнах дає чималі підстави для перегляду суто оптимістичного уявлення про них як про своєрідну школу демократичного виховання мас та якомусь інструменту їх залучення до демократичної практики суспільно-політичного життя [1, с. 166].

Також, варто звернути увагу на теорію К. Малигіної, яка вважає прийнятним до української дійсності поняття «неопатрімоніалізму», виділеному Ш. Ейзенштадтом. К. Малигіна схильна називати неопатрімоніальною державу, в якій неформальні (патрімоніальні) та формальні (бюрократичні) механізми розділені де-юре, але де-факто співіснують і є взаємозамінними. Як зазначає П. Д'Аїєрі, замість «правової держави», виникає «інструментальне управління правом», по-іншому зване «політикою з позиції сили», що неминуче

призводить також до корупції. Теорія К. Малигіної дозволяє пояснити ситуацію, що склалася в незалежній Україні [5, с. 9–10].

Що стосується дослідження інститутів та їх ефективності, то необхідно звернутися до концепції Х. Лінца, який виділяє кілька рис президентської республіки, які можуть перешкоджати консолідації демократії та сприяти виникненню авторитарного режиму. Чому ми розглядаємо саме президентську республіку, при парламентсько-президентській де-юре? І президент П. Порошенко, і новообраний В. Зеленський все ж де-факто тією чи іншою мірою концентрують всі важелі влади в своїх руках. Повернемося до концепції Х. Лінца.

По-перше, в президентських республіках підвищений потенціал конфліктності між президентом та парламентом.

По-друге, термін перебування президента при владі є жорстко фіксованим, що менш сприятливо з точки зору демократії в порівнянні з «гнучкістю» парламентських систем, в яких уряд протягом усього свого існування залежить від довіри з боку законодавчого органу.

По-третє, президентське правління вносить в політичний процес значний елемент гри з нульовою сумою, націленою на реалізацію установки «переможець отримує все» [6, с. 232].

Нарешті, стиль політики в президентській республіці менш підходить демократії, ніж стиль політики в парламентській республіці.

Застосовуючи до України модернізаційну парадигму, не варто однозначно класифікувати державу як частину Заходу або Незаходу. Більш застосовна концепція різноманітного суспільства, що поєднує в собі анклавні сучасності з традиційними анклавами.

Кризовий процес формування політичних інститутів України привів до неможливості дати точне визначення форми правління незалежної України на її різних етапах політичної реальності XXI ст.

Домінуюча роль неформальних механізмів розв'язання політичних завдань та «політика з позиції сили» призводять до неможливості консолідувати демократичний режим як в рамках президентської, так і в рамках парламентської системи.

Проводячи компаративістський аналіз України з іншими державами, науковці частіше беруть за основу досвід пострадянських держав. Варто звернути увагу, що жодна з них не стало демократією за прикладом європейських країн. Ризикнути провести паралель із Китаєм. Китай може послужити прикладом для України в побудові сильної держави, спираючись на політичну реальність.

Вчений-соціолог Лі Пейлін наступним чином визначив напрямки китайської політичної системи: «В умовах глобалізації ми повинні також працювати над підвищенням рівня правосвідомості громадян, вдосконаленням демократії боротьбою з коруп-

цією, підвищенням рівня технологій та управління, забезпеченням довгострокової політичної стабільності» [4].

Цікавим, в світлі останніх політичних подій та формування монобільшості в українському парламенті, виглядає дослідження Лі Хуейбіна, який пов'язує успіхи економічного розвитку КНР з впровадженням специфічної моделі державного управління, відповідно до якої партія керує всіма сферами суспільного життя. Цей вид державного управління являє собою перехідний тип періоду трансформації, основними цілями та завданнями якої стають:

1) Створення умов для переходу уряду від моделі «управління економікою» до моделі «обслуговування інтересів суспільства».

2) Розвиток системи державного управління від регулювання інвестиційної активності до інвестиційних можливостей суспільства.

Необхідно лише тільки, щоб уряд здійснював побільше благих для суспільства вчинків та не переходив межі дозволеного, тоді приріст соціального капіталу неодмінно прискориться. І саме це називається «створенням сприятливих для розвитку умов» [3].

Домінуюча роль неформальних механізмів розв'язання політичних завдань та «політики з позиції сили» призводять до неможливості консолідувати демократичний режим як в рамках президентської, так і в рамках парламентської системи. Сенс трансформації політичних інститутів проходить через прояв ціннісних устремлень суспільства, спрямованих на досягнення мети соціального розвитку.

Процес структурної трансформації в Україні повинен відбуватися через новаторське будівництво самої правлячої партії за допомогою реалізації механізму:

– підвищення ефективності координації процесу структурних соціально-економічних перетворень;

– розширення внутріпартійної демократії, яка повинна стимулювати громадянську демократію;

– через посилення боротьби з корупцією, а також існуючих інститутів, що обмежують діяльність влади;

– поглиблення управлінської системи в державі.

Висновки. Криза та стагнація політичної системи України пояснюються незавершеністю формування механізмів здійснення влади і, як наслідок, широкою практикою використання неформальних механізмів. У свою чергу, процес трансформації політичних інститутів та створення ефективних способів взаємодії між ними неможливо при відсутності конструктивного діалогу між різними групами еліт.

Переважання кон'юнктурних інтересів призводить до нестабільності політичного режиму, посилення авторитарних тенденцій та ригідності політичної системи в цілому, що перешкоджає пошуку оптимальних шляхів реформування і виходу з кризи.

Таким чином, всебічний розвиток України в даний період часу характеризується нами як стадія структурної трансформації суспільства, в якому зміни в політичній системі, які повинні бути спрямовані на зміцнення політичного порядку, одним із завдань якого є досягнення стабільності та розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайнштейн Г.І. Закономірності та проблеми посткомуністичних трансформацій. *Політичні інститути на рубежі тисячоліть*. 2001. С. 166.

2. Гельман В.Я. Модернізація, інститути та «порочне коло» пострадянського неопатримоніалізму: препринт М-41/15. Санкт-Петербург : Вид-во Європ. ун-ту в Санкт-Петербурзі, 2015, 44 с.

3. Лі Хуейбін. Соціальний капітал і трансформація системи державного управління. *Теорія-Китай*: URL: http://ru.theorychina.org/xsqy_2477/201209/t20120925_234906.shtml.

4. Побудова гармонійного соціалістичного суспільства: погляд соціолога. *Газета «Женьмінь Жибао»*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/Te3237349.html>.

5. Фісун О. Неформальні інститути та неопатримоніальна демократія в Україні. *Агора*. № 17. 2016. С. 9–10.

6. Шугард М.С., Керрі Дж. Президенти та законодавчі збори. Теорія і практика демократії. *Вибрані тексти*. Москва : Ладомір, 2006. С. 232.

REFERENCES:

1. Weinstein G.I. Zakonomirnosti ta problem postkomunistichnih transformatsii. *Politichni instituty na rubegi tysiacholit*. 2001. S.166.

2. Gelman V.I. Modernizatsiya, instytuti ta «porochne kolo» postradyanskogo neopatrimonializmu: preprint M-41/15. SPb.: Vid-vo Evrop. un-ty v Sankt-Peterburzi, 2015, 44s.

3. Li Hueibin. Sitsialnii capital I transformatsiya sistemi dergavnogo upravlinnya. *Teoriya-Kitay*. URL: http://ru.theorychina.org/xsqy_2477/201209/t20120925_234906.shtml.

4. Pobydova garmoniinogo sotsialistychnogo syspilstva: poglyad sotsiologa. *Gazeta Gemin Gebao*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/Te3237349.html>

5. Fisyn O. Neformalni instytiti ta neopatrimonialna demokratiya v Ukraini. *Agora*. № 17. 2016, С. 9–10.

6. Shugard M.S., Kerri G. Presidenti ta zakonodavchi zbori. *Teoriya I praktika demokratii. Vibrani teksti*. M.: Ladomir, 2006. С. 232.

Transformation of political institutions in the context of political reality of Ukraine

Topchiu Hanna Yurievna

Postgraduate student of the Department
of Political Science
Odessa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odessa, Ukraine

The article analyzes the process of transformation of political institutions in Ukraine. Ukraine is in a systemic crisis where political, administrative and social problems are compounded by a difficult economic situation. Since independence, no significant progress has been made in the political transit process. This determines the relevance of the study of the causes and features of the systemic crisis and the search for the optimal institutional configuration of the political system. Of particular interest is the combination of the constant volatility of the Ukrainian political process and the stagnation of the modernization process in Ukraine as a whole.

These circumstances determine the theoretical relevance and practical relevance of the study of the transformation of political institutions of Ukraine in the transition period.

The purpose of the article is to identify the main tendencies and features of the process of transformation of political institutions of Ukraine in the transition period of political reality and to offer an optimal model for the study of further institutional transformation, taking into account the nature of political processes at this stage of development.

The methodological basis of the research is a systematic approach that allows a comprehensive analysis of the interaction of political actors within the political system.

The results reveal the reasons for the formation of a transitional model of political development in Ukraine, characterized by features of both the presidential and parliamentary systems when combining the features of a democratic and authoritarian regime.

Ukraine is in a state of systemic crisis, lack of political, administrative and social problems to relate to the important economic situation. At the time of the abolition of independence, there is no real progress in the process of political transit not occurred. In this way, the relevance of the reasons and peculiarities of the system crisis and the idea of the optimal and constitutional political system is recognized. The special interest is the presentation of the latest Ukrainian political process and I will become stagnant modernization process in Ukraine as a whole.

Key words: transformation, political institute, development, society, change.